

political doctrine of plurality, various groups of influence, the principles of organizing political life and the rules of the game in politics, including those established at the legislative level. In particular, this topic is relevant first of all for Ukraine as a developing state that is on the path of democratic transformations, striving to become a member of the EU and integrate into the Euro-Atlantic political, economic and security structures. Therefore, for Ukraine, which during the history of its independence has experienced a number of revolutions, the "Orange Revolution" and the "Revolution of Dignity" and is now in a state of full-scale war (aggression) by the Russian Federation, the problem of having proper, effective and stable institutional processes and political development and reform of the government system.

The article analyzes the transformation of Ukraine's political regimes on the eve and during the martial law introduced after the start of the full-scale Russian invasion of Ukraine. Conclusions were made regarding the key directions and tasks of the post-war reconstruction of Ukraine and the possible development of the political system.

The purpose of the article is to clarify the features of political regimes and their transformations in Ukraine before the introduction of martial law due to the beginning of the full-scale invasion of the Russian Federation and after, as well as the related global challenges and problems that are occurring, as well as a forecast of possible options for the development of social - political life in Ukraine in the post-war period.

Keywords: politics, political regime, hybrid, transformations, civil society, influence groups, political life, president, parliament, rules of the game in politics, challenges, threats, problems, risks.

<https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series22.2024.35.02>

УДК 323.22

Сергій Балан,

кандидат політичних наук, старший науковий співробітник,
Інституту держави і права ім. В.М.Корецького НАН України
ORCID: 0000-0002-9421-7037; e-mail: ser_balan@yahoo.com

ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО ЯК ОБ'ЄКТ МУЛЬТИДИСЦИПЛІНАРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Досліджено концепт інформаційного суспільства як об'єкта мультидисциплінарного наукового аналізу. Проаналізовано різноманітні визначення інформаційного суспільства, запропоновані вченими з різних галузей знань: економіки, соціології, філософії, політичних наук тощо. Показано, що формування інформаційного суспільства прямо пов'язане зі стрімким поширенням інформаційно-комунікаційних технологій у всіх сферах життя. Систематизовано основні наукові підходи до вивчення цього феномену: економічний, культурно-цивілізаційний, технологічний, соціологічний та просторовий. З'ясовано, що дослідники розглядали інформаційне суспільство крізь призму аналізу змін у структурі зайнятості, споживанні інформаційних продуктів, поширенні інформаційних технологій, трансформації соціальних взаємодій та організації простору під впливом інформаційних мереж.

Виявлено спільні ознаки концепту інформаційного суспільства в різних наукових парадигмах, зокрема визнання центральної ролі інформації та знання як основи сучасних суспільних відносин. Проаналізовано вирішальний вплив технологічних досягнень, особливо інформаційно-комунікаційних технологій, на формування інформаційного суспільства та трансформацію економічних, соціальних і політичних процесів. Показано, що теоретичні розробки концепту інформаційного суспільства створили підґрунтя для подальших досліджень інформаційної держави, її функцій, механізмів управління та державної політики. Зроблено висновок про необхідність подальшої концептуалізації інформаційного суспільства для вдосконалення наукового розуміння функціонування інформаційної держави.

Ключові слова: інформаційне суспільство, інформаційна держава, прозорість і підзвітність влади, демократія, інформаційно-комунікаційні технології, свобода слова, інформаційна безпека, державна політика, державне управління, правове регулювання, політичні інститути.

Вступ. Суспільство перебуває в процесі постійної трансформації, створюючи нові соціальні феномени і типи відносин, поступово адаптуючись до них. Глобальні соціальні зміни впродовж людської історії відбувалися з різною частотою, швидкістю і тривалістю. Деякі з них, які докорінно змінювали матрицю суспільних взаємовідносин (структуру і продуктивність виробництва, соціальну структуру тощо), навіть характеризувалися вченими як «революції». Наприклад, Ю. Харарі виділяє когнітивну, сільськогосподарську, наукову та індустріальну революції (Harari, 2014).

Мислителі впродовж всієї історії людства намагалися передбачити напрям, у якому рухатиметься поступ суспільства, спрогнозувати заздалегідь характер і перебіг подібних «соціальних революцій», висуваючи подекуди максимально футуристичні або утопічні концепції. Протягом декількох останніх десятиліть вченими активно розроблявся концепт «інформаційного суспільства». М. Кастельс у відомій праці «Підйом мережевого суспільства» (1996) стверджував, що формується нова соціальна структура, яка характеризується посиленням ролі інформації, ускладнена обробка та передачі якої відтак забезпечується новими інформаційними технологіями. Кастельс стверджував, що створення та споживання інформації стають рушійними силами економічної продуктивності та культурних процесів у всьому світі.

С. Браман у своїй роботі «Зміна держави» (2006) заглибилася в суть трансформацій, що їх інформаційні технології викликали в самій державі. Вона стверджувала, що держава все більше управляється інформаційними процесами. І це призводить до формування «інформаційної держави», роль якої зводиться до збору, упорядкування, зберігання, передачі та використання інформації. Концепція Д. Белла про «постіндустріальне суспільство» ще раніше висвітлила зрушення в економіці, заснованій на інформаційних та інтелектуальних послугах.

Теорії, запропоновані такими вченими, як Й. Масуда, який власне і впровадив у науковий обіг термін «інформаційне суспільство», і А. Турен, який досліджував вплив технократичної ідеології на суспільство, заклали основи розуміння складного зв'язку між розквітом інформаційного суспільства та появою інформаційної держави. Оскільки інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) проникли в усі аспекти сучасного життя, урядам і державним установам довелося відповідним чином адаптуватися та пройти реструктуризацію, що уможливило виникнення нових форм управління, розробки й ухвалення інноваційних державних політик, а також надання нових видів послуг.

Мета публікації полягає в систематизації основних наукових підходів до дослідження суспільного феномену інформаційного суспільства, яка дозволить виділити спільні риси та прослідкувати закономірності виникнення соціальної структури нового типу, формування якої має можливість спостерігати через призму глобальної трансформації ролі та місця інформації, стрімкого проникнення ІКТ в усі без винятку сфери соціальної взаємодії. За допомогою критичного аналізу важливо встановити зв'язок між теоретичними основами інформаційного суспільства та практичними проявами інформаційної держави, а також забезпечити всебічне розуміння того, як інформаційна епоха змінила саму природу держави та її взаємодію з громадянами, бізнесом, іншими зацікавленими сторонами.

Методологічну базу роботи складає комплекс загальнонаукових підходів, які дозволяють розкрити міждисциплінарний характер проведених досліджень феномену інформаційної держави. Використання системного методу уможливило відображення цілісності сприйняття інформаційного суспільства як об'єкта дослідження й дозволило провести комплексний аналіз його структурних елементів, завдяки використанню теоретичних та методологічних здобутків суміжних з політологією галузей знання (зокрема філософії, економічної науки, соціології, права). Історичний метод дозволив дослідити об'єкт у динаміці через вивчення особливостей виникнення, формування та розвитку знань про інформаційне суспільство у хронологічній послідовності з метою виявлення характерних закономірностей, властивих кільком методологічним підходам, і внутрішніх суперечностей. Порівняльний метод використовувався для систематизації та узагальнення масиву інформації про об'єкт дослідження, а також результатів багаторічних розвідок представників різних галузей і підгалузей соціогуманітарного знання, що обрали своїм об'єктом суспільство нового типу, в якому інформація набуває ключової ролі як фактор структурно-функціональної модернізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідники розглядали інформаційне суспільство в кількох площинах: економічній, культурно-цивілізаційній, технологічній, соціологічній, просторовій (Nath, 2014). Причому подекуди застосовували відразу кілька

підходів. В результаті спільною для всіх парадигм стала фіксація того, що кардинальна зміна кількісних параметрів використання інформації однозначно засвідчує постання якісно нового типу соціальної системи – інформаційного суспільства (Webster, 2014, с. 11).

Результати та дискусії. В економічній площині основні зусилля дослідників були спрямовані на аналіз складових інформаційної економіки, зокрема її структури, в якій інформація стала відігравати визначальну роль, та її трансформацій. І попри те, що загальновизнаного, консенсусного визначення інформаційної економіки не існує, загалом цей термін використовується для позначення фази постіндустріальної економіки, яка значною мірою базується на діяльності, пов'язаній із інформацією. Цей термін містить значний елемент невизначеності, оскільки інформаційну діяльність важко виміряти. У класичному розумінні до уваги береться обсяг виробництва інформаційних товарів і послуг, комп'ютерної техніки, книгодрукування, юридичних послуг, сума інвестицій в освіту, науку і дослідження тощо. Ф. Махлуп вважається піонером у сфері досліджень інформаційної економіки, у своїй книзі він першим концептуалізував поняття «індустрія знань» (Machlup, 1962). Також він першим звернув увагу на той факт, що промислове виробництво перестало бути основою економіки США. Дослідження Ф. Махлупа поглибила спільна робота, в якій чи не вперше використано дослідний термін «інформаційна економіка», а також описано спосіб вимірювання діяльності, пов'язаної з інформацією у США (Porat & Rubin, 1977). Поряд з інформаційною економікою в літературі на позначення того ж явища можна зустріти терміни «економіка знань» (Drucker, 1969), «нова економіка» (Greenspan, 1968), «інтернет-економіка» (Litan, 2001).

Економіка, а точніше зміни у її структурі не випадково стали головним об'єктом досліджень інформаційного суспільства, адже саме економіка є основою суспільного добробуту, мірилом всіх фізичних й інтелектуальних зусиль, яких сумарно докладають всі члени соціуму для задоволення своїх матеріальних і духовних потреб. Стан і структура економіки визначають кількість робочих місць і число безробітних, продуктивність праці, обсяг виробництва товарів і послуг, рівень покриття потреб громадян власним виробництвом тощо. Економіка, попри суттєву роль держави у її розвитку, є результатом суспільних зусиль, адже саме сукупність окремих індивідів формує вартість вироблених товарів і послуг, тому до уваги береться весь обсяг суспільного виробництва.

Культурна концепція (культурний вимір) інформаційного суспільства тісно пов'язана з інформаційним середовищем, в якому ми зараз живемо. Це середовище є більш проникаючим та більш інтимним, і більшою мірою є складовою нашого повсякденного життя. У цього виміру є кілька рівнів. По-перше, відбулося надзвичайне збільшення кількості інформації у вільному обігу, головним чином завдяки технологічному прогресу. Доступ майже будь-де та будь-коли до широкого спектру новин та аналітики, розваг, особистої та громадської допомоги з усього світу через різні медіа (радіо, телебачення, Інтернет, газети та журнали) став початком появи медіанасиченого суспільства. У цьому новому соціальному порядку, незважаючи на свободу вибору щодо конкретного середовища, проникнення певного рівня інформації в повсякденне життя є неминучим. Від інформації майже неможливо сховатися. Водночас великого значення набуває рівень індивідуальної та колективної інформаційної грамотності, навички критичного мислення та перевірки фактів. Різноманітної інформації стає так багато, що постійно необхідно докладати зусиль для розрізнення правдивої інформації від маніпулятивної. По-друге, соціальні взаємодії стали більш складними, а вербальна та письмова комунікація недостатні, щоб впоратися з цими складнощами. Кількість доступних індивіду комунікаційних технологій настільки велика, а їхні можливості настільки значні, що досягнення бажаного результату в комунікації вимагає спеціальних навичок. З іншого боку, через засилля технологій люди не встигають опрацювати всю отриману інформацію, змушені її ранжувати за важливістю, що суттєво підвищує ризик провалів у комунікації. До того ж, участь у різних моделях комунікації накладає на індивідів певні обов'язки та передбачає відповідальність за порушення очікуваних шаблонів поведінки (Nath, 2009, с. 26-27).

Як сказав Ж. Бодрійяр: «Ми живемо у світі, де інформації стає все більше, а сенсу все менше» (Baudrillard, 1994, с. 79). Сучасна культура явно більш просякнута інформацією, ніж у попередні епохи. Ми існуємо в середовищі, насиченому медіа, а це означає, що життя, як правило, пов'язане з постійною символізацією, обміном і отриманням – або спробою обміну та опором отриманню – повідомлень про себе та інших (Webster, 2014, с. 10-23). Завдяки наявності, наприклад, відеохостингових і відеострімгових платформ будь-яка людина за допомогою мобільного пристрою та стабільного з'єднання з мережею Інтернет може створювати та ментально поширювати відео контент, незалежно від того, чи закладає автор у такий твір якийсь прихований зміст і чи мислить себе творцем культурного продукту.

У технологічній площині формування інформаційного суспільства представляє сукупність інновацій в інформаційно-комунікаційній сфері (кабельне та супутникове телебачення, комп'ютери, Інтернет), які беруть початок наприкінці 1970-х років і мали на меті внести настільки революційні зміни у спосіб життя більшості людей, щоб визначити і сформувані новий соціальний порядок (Evans, 1979; Martin, 1978). Е. Тоффлер стверджує, що значний поступ в розробці і впровадженні ІКТ став провісником третьої хвилі (після перших двох – сільськогосподарської та промислової) технологічних інновацій – інформаційної революції (Toffler, 1980). На думку Е. Тоффлера, розгортання та використання все більш потужних ІКТ є ключовим рушієм третьої хвилі так само, як нові сільськогосподарські та промислові технології стимулювали попередні дві хвилі або революції. Коли завершиться перехідний період між другою та третьою хвилями, суспільство зміниться. Це перетворення знайде свій прояв у способі взаємодії держав, у способі організації суспільства та видах економічної діяльності, які будуть цінуватися та забезпечуватимуть базову зайнятість населення (May, 2003, с. 4).

З. Бжежинський, наприклад, вживає характеристику «технотронне» для позначення суспільства, в якому культурні, психологічні, соціальні й економічні аспекти будуть визначатися впливом технологій і електроніки – особливо комп'ютерами і засобами комунікацій (Brzezinski, 1970). У такому суспільстві промисловість втрачає визначальну роль у соціальних змінах. П. Друкер оперує поняттям «суспільство знання», підкреслюючи у такий спосіб центральну роль знань у забезпеченні соціального прогресу (Drucker, 1969).

Вадодою технологічного підходу є те, що автори у своїх роботах не вказують ні кількісних критеріїв оцінки використання ІКТ, ні порогових значень, на основі яких можна було б однозначно стверджувати, що суспільство перейшло на інформаційний етап свого розвитку. Хоча без наявності чітких критеріїв неможливо сформулювати універсального визначення інформаційного суспільства та класифікувати різні суспільства за ознакою рівня впровадження ІКТ в основні суспільні процеси. Слушним також є зауваження про те, що надання технологіям першорядної ролі у спричиненні соціальних змін відчужує технології від результатів людської діяльності, перетворюючи їх на самодостатній чинник розвитку, на який суспільство повинно реагувати, адаптуючи свої структури повсякдення до спричинених технологіями трансформацій. Твердження про те, що технологічний поступ і самі технології визначаються і формуються поза сферою соціального, є вочевидь хибним. Адже технології та інновації, як і інші досягнення, є результатом свідомих дій і рішень суспільства, спрямованих на досягнення певних цілей (Nath, 2009, с. 22).

Соціологічний (або професійний (Webster, 2010, с. 10)) вимір поняття «інформаційне суспільство» розкривається через аналіз змін у соціальній і професійній структурі суспільства. Сам підхід базується на твердженні про те, що переважання інформаційної складової у професійній діяльності створило новий соціальний порядок. Вважається, що основоположником соціологічного напрямку був Д. Белл (Bell, 1973). У викладі теорії постіндустріального суспільства, що характеризується переходом від фізичної роботи «синіх комірців» до інтелектуальної роботи «білих комірців», він підкреслив важливість і пріоритет інформації, яку використовують у роботі «білі комірці». Його ідея інформаційного суспільства, заснована на структурних змінах в економіці, мала розвиток у пізніших працях

інших дослідників, що описували трансформаційний вплив інформації на суспільні відносини. В них інформація є продуктом освіти або професійного досвіду та втілюється в людях. Креативне мислення, винахідливість і здатність розвивати та використовувати мережі є ключем до нової якості економіки (Coyle, 1997; Dertouzos, 2009). Не фізичні зусилля, а ідеї, знання, навички, талант і креативність створюють багатство в цій новій економіці в межах соціологічної парадигми (Leadbeater, 2000). У соціологічному підході акцент робиться на зростанні кількості працівників в інформаційних галузях економіки та їх ролі в суспільстві.

Соціальний історик Г. Перкін у книзі «Підйом професійного суспільства» (Perkin, 1989, с. 2) стверджує, що історію Британії з 1880 року можна описати через зростання ролі професіоналів, які обіймають домінуючі ролі в суспільстві завдяки «людському капіталу, створеному освітою та посиленому виключенням некваліфікованого персоналу». Е. Гулднер розвиває думку Перкіна, описуючи «новий клас». На думку Гулднера, новий тип службовців, який виник і поширився у 20 столітті, є «новим класом», який складається з інтелектуалів і технічної інтелігенції (Gouldner, 1978).

У межах просторового підходу для опису інформаційного суспільства ключовими є категорії простору та часу, хоча паралельно прослідковується вплив також економічних і соціальних аспектів. Центральним пунктом просторового дискурсу є вплив інформаційних мереж на організацію простору та часу (Nath, 2009). Автори в межах цього підходу мислять суспільство місцем, в якому люди об'єднані через інформаційні мережі. Таке мережеве суспільство існує на різних рівнях – місцевому, регіональному, національному та глобальному, щоб забезпечити «інформаційну кільцеву магістраль» (Varon & Curnow, 1979). Разом з важливістю функціонування електронних магістралей як елементів інформаційної інфраструктури дослідники роблять акцент також на новому явищі – потоках інформації (Castells, 1996). Револьюційною зміною епохи стала можливість підтримання взаємин на відстані, без фізичного контакту (Wellman, 2001).

Просторова парадигма прибирає обмеження, накладені часом і відстанню. Фізичне місцезнаходження особи втрачає свою значимість, допоки вона підключена до всесвітньої інформаційної мережі. Самі ці мережі розширюють своє охоплення та можливості (Urry, 1999) і, як наслідок, зменшуються витрати часу, зокрема на подолання відстаней. Ми можемо не мати освіти і професійного досвіду роботи безпосередньо в кіберпросторі, але ми перетинаємося з ним під час візитів до магазинів, банків, отримуючи сучасні послуги. У цьому мережевому суспільстві процес виробництва є глобальним у просторі та безперервним у часі. Корпорації можуть здійснювати виробництво в будь-якому куточку світу цілодобово, без зупинок, цілий рік. Наприклад, у момент, коли американські працівники йдуть з роботи додому, їх японські колеги починають працювати з того місця, де зупинилися американці (Nath, 2009).

Багато дослідників поєднували елементи кількох підходів. На думку Д. Белла, поява нової соціальної структури, заснованої на телекомунікаціях, може мати вирішальне значення для здійснення економічних і соціальних обмінів, створення та пошуку знань, а також переліку професій і робіт, якими займаються люди. Ця революція організації та обробки інформації та знань, у якій комп'ютер відіграє центральну роль, має своїм контекстом розвиток постіндустріального суспільства (Bell, 1979, с. 163).

Важливо також зауважити, що Д. Белл розрізняє поняття «інформація» та «знання», надаючи відмінностям між ними важливого значення. Так, інформацією є обробка даних у найширшому значенні, а зберігання, пошук і обробка даних стає основним ресурсом для всіх економічних і соціальних взаємодій. У той час як під знаннями розуміється організований набір тверджень, фактів або ідей, що представляють аргументоване судження або виклад результату експерименту, який систематично передається за допомогою засобу комунікації. У такий спосіб знання відокремлюються від новин чи розваг (Bell, 1979, с. 168).

Й. Масуда у своїх роздумах виходив з того, що інформаційним є суспільство нового типу. Його метод заснований на двох основних твердженнях. По-перше, інформаційне суспільство – це суспільство, в якому виробництво інформаційних і нематеріальних

цінностей (а не матеріальних благ) є рушійною силою його формування і розвитку, і де процвітає людська інтелектуальна творчість. Фундаментальну сутність такого суспільства визначає система комунікаційно-комп'ютерних технологій. По-друге, попередній алгоритм розвитку соціуму може бути застосований для проведення історичних аналогій і моделювання майбутнього суспільства (Masuda, 1981, с. 29). Загальнодоступність комп'ютерів відіграють в теорії Й. Масуди ключову роль, оскільки саме з ними він пов'язує найважливіші соціальні зміни.

В. Мартін вважав інформаційним суспільство те, в якому якість життя, а також перспективи соціальних змін і економічного розвитку значною мірою залежать від інформації та її використання. У такому суспільстві рівень життя, режим роботи, дозволя, система освіти та ринок знаходяться під помітним впливом досягнень у сфері поводження з інформацією та знанням (Martin, 1988, с. 304).

Ю. Гарфілд дає своє коротке визначення: «Інформаційне суспільство – це суспільство, в якому ми сприймаємо як належне роль інформації, оскільки вона пронизує та домінує в діяльності уряду, бізнесу та повсякденному житті» (Garfield, 1979, с. 209).

Н. Мур приходиться до висновку, що інформаційним є суспільство, яке характеризується трьома ознаками. По-перше, в такому суспільстві інформація використовується як економічний ресурс. По-друге, суспільство помітно більше використовує інформацію. По-третє, інформаційний сектор економіки демонструє зростання. Перехід до інформаційного суспільства є властивим і для розвинутих країн, і для країн, що розвиваються (Moore, 1997, с. 271-272).

В угорській національній стратегії інформатизації (1995) зазначено, що інформаційне суспільство є соціальною структурою, побудованою на засадах вільного створення, розповсюдження, доступу та використання інформації та знань, а також глобалізації різних сфер життя. На думку угорського дослідника Б. Мураньї (Béla Murányi), інформаційне суспільство є новим типом суспільства, в якому людство має можливість вести новий спосіб життя, мати вищий рівень достатку, виконувати кращу роботу та відігравати важливішу роль завдяки глобальному використанню інформаційних і телекомунікаційних технологій (цит. за Karvalics, 2007).

Важливий внесок в наукову розробку концепту інформаційного суспільства зробив іспанський дослідник М. Кастельс, який впровадив у науковий обіг альтернативну назву – «мережеве суспільство». На думку М. Кастельса, суспільство в глобальному вимірі нагадує соціальну структуру, яка складається з мереж у всіх ключових вимірах соціальної організації та соціальної практики, утворених за сімейним, етнічним, професійним, організаційним, рольовим, освітнім, розважальним і багатьма іншими принципами. Крім того, попри те, що мережі є давньою формою суспільної організації, цифрові мережеві технології, які стали характерною ознакою інформаційної ери (М. Кастельс тут вживає термін «information age»), створили умови для необмеженого розширення та переформатування соціальних та організаційних мереж. Варто зауважити, що перший розділ центральної праці М. Кастельса «Інформаційний вік: економіка, суспільства, культура» називається «Революція інформаційних технологій».

Важливим відкриттям М. Кастельса є виокремлення мереж як основної характеристики інформаційної епохи. Кастельс глибоко концептуалізує поняття мережевого суспільства, аналізуючи мережі не лише у сфері знань та інформації, але й мережі компаній, урядів і навіть кримінальні мережі. Його робота була написана ще до появи соціальних мереж (Duff, 2023, с. 96). У його теорії сучасні мережі не обмежуються кордонами національних держав, а тому мережеве суспільство нагадує глобальну систему, нову форму глобалізації, до якої незастосовні традиційні для мережевих форм організації обмеження. Водночас дослідник зазначає, що формування глобальних мереж відбувається шляхом включення одних людей і територій, та виключення інших, через що формується географія соціальної, економічної й технологічної нерівності (Castells, 2010, с. XVII).

Аналізуючи різноманітні визначення інформаційного суспільства, дослідники комунікацій Стейнфельд і Сальваджо виявили п'ять аспектів інформаційного суспільства: економічний (виробничий), споживчий, технологічний, критичний, багатовимірний. Економічний аспект спирається на аналіз макрозмін у структурі зайнятості. Споживчий аспект фокусується на споживанні людьми інформаційних продуктів – читанні, спілкуванні та використанні медіа. Технологічний аспект зосереджується на кількісному вимірі обсягів технологічної інфраструктури, щоб зобразити проникнення та поширеність інформаційних технологій у кожному аспекті економіки та урядування (Steinfeld & Salvaggio, 1989). Перші три аспекти об'єднує фокус на кількісних критеріях оцінки, які самі по собі мають свідчити про соціальні та культурні зміни. Критичний підхід заперечує технологічний детермінізм, стверджуючи, що технологія не викликає соціальних змін, навіть якщо вона здатна їх підтримувати. Технологія, згідно з цією точкою зору, є потужним інструментом, який цинічно використовують великі корпорації та уряди для зміцнення своєї влади, спричиняючи більшу нерівність, а не допомагаючи подолати розриви. Крім того, виникають нові соціальні проблеми, такі як порушення приватності життя та комп'ютерні злочини.

Багатовимірний підхід базується на тому, що інформаційне суспільство є багатограним і вимагає врахування низки економічних, соціальних і культурних аспектів. Зрештою, саме в межах цього підходу «інформаційні суспільства» вживаються у множині, щоб відобразити політичні та національні відмінності між країнами (Raban et al., 2011). Відтак цінністю запропонованого підходу є апеляція до національних кордонів, які значною мірою визначають розвиток елементів інформаційного суспільства (і держави) та розбудови технологічної інфраструктури.

Висновки. Концепт інформаційного суспільства широко досліджувався та аналізувався багатьма представниками суміжних соціогуманітарних галузей знань, кожен з яких збагатив наше розуміння цього складного багатоаспектного феномену. Значна увага дослідників сприяла формуванню холістського бачення цього важливого суспільного феномену.

Концептуалізація суспільного феномену «інформаційне суспільство» передусім має важливе значення для подальших фундаментальних і прикладних досліджень формування інформаційної держави.

Загалом, незважаючи на те, що конкретні аспекти інформаційного суспільства у різній мірі потрапляють у фокус дослідницької уваги, науковці зробили присутній внесок у напрямку спільного розуміння ролі інформаційного суспільства та його атрибутів. Дослідження технологічних і суспільних трансформацій визнають центральну роль інформації та знання в якості основи сучасних соціальних взаємодій.

У процесі формування та зміцнення інформаційного суспільства вирішальну роль відіграють технологічні досягнення, зокрема впровадження ІКТ у ключових економічних, соціальних і політичних процесах. Ці технології змінюють спосіб створення, зберігання, обробки та розповсюдження інформації. Водночас технологічний поступ перетворюється на стимул розвитку та ціль державних політик.

Інформація та знання чинять всепроникний вплив на різні аспекти функціонування суспільства, спричиняючи глибокі суспільні трансформації. Низка дослідників (наприклад, Ф. Махлуп, Ю. Масуда, Д. Белл та ін.) запропонували теоретичні моделі для концептуалізації та розуміння інформаційного суспільства. Ці моделі класифікують види економічної діяльності, професійні структури та сектори на основі їхніх інформаційних характеристик, забезпечуючи системний підхід до аналізу цього явища.

Завдяки згаданим дослідженням було створено теоретичні та емпіричні основи для розуміння ролі сучасної інформаційної держави, яка розвивається під впливом інформаційного суспільства, її функцій, основних політик і механізмів управління.

References:

1. Barron, I. & Curnow, R. (1979). *The Future with Microelectronics: Forecasting the Effects of Information Technology*. Milton Keynes: Open University Press.

2. Baudrillard, J. (1994). *Simulacra and simulation*. Ann Arbor: University of Michigan. <https://0ducks.files.wordpress.com/2014/12/simulacra-and-simulation-by-jean-baudrillard.pdf>
3. Bell, D. (1973). *The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting*. Revised Edition. New York: Free Press.
4. Brzezinski Z. (1970). *Between Two Ages: America's Role in the Technetronic Era*. New York: Viking Press.
5. Castells, M. (1996). *The Rise of the Network Society. The Information Age: Economy, Society and Culture* (Volume 1). Oxford: Blackwell Publishers, 1996.
6. Coyle, D. (1997). *The Weightless World: Strategies for Managing the Digital Economy*. Cambridge: The MIT Press.
7. Dertouzos, M. (1997). *What Will Be: How the World of Information Will Change Our Lives*. New York: HarperOne.
8. Drucker, P. (1969). *The Age of Discontinuity: Guidelines to Our Changing Society*. New York: Harper and Row.
9. Duff, A., Craig, D. and McNeill, D. (1996). A Note on the Origins of the 'Information Society'. *Journal of Information Science*. Volume 22 (2), 117-122.
10. Duff A, (2023). Castells versus Bell: A comparison of two grand theorists of the information age. *European Journal of Social Theory*. Vol. 26 (1), 90-108.
11. Evans, C. (1979). *The Mighty Micro: The Impact of the Computer Revolution*. London: Gollancz.
12. Garfield, E. (2001). An information society? *Journal of Information Science*. 1979, Vol. 1, 209-215.
13. Gouldner, A. (1978). «The New Class Project». *Theory and Society*. 6 (2) (September), 153-203.
14. Greenspan, A. (1998). «Is There a New Economy?» Haas School Annual Business Faculty Research Dialogue, Berkeley. www.federalreserve.gov/boarddocs/speeches/1998/19980904.htm
15. Harari, Y. (2014). *Sapiens. A Brief History of Humankind*. London: Harvill Secker.
16. Karvalics, L. (2007). *Information Society – what is it exactly? (The meaning, history and conceptual framework of an expression)*. <https://www.researchgate.net/publication/237332035>
17. May, C. (ed.). (2003). *Key thinkers for the information society*. London: Routledge, 2003.
18. Leadbeater C. (2000). *Living on Thin Air: The New Economy*. London: Penguin Books Ltd.
19. Litan, R. (Mar. - Apr., 2001). The Internet Economy. *Foreign Policy*. No. 123. Pp.16-24. <https://doi.org/10.2307/3183152>
20. Machlup, F. (1962). *The Production and Distribution of Knowledge in the United States*. NJ: Princeton University Press.
21. Martin, J. (1978). *The Wired Society*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
22. Martin, W. (1988). The information society – idea or entity? *Aslib Proceedings*. Vol. 40. No. 11/12, 303-309.
23. Moore, N. (1997). *The information society*. *World Information*. Report 1997/98. UNESCO Publishing, 271-283.
24. Nath, H. (2009). The Information Society. *Journal of the SCTU*. Vol. 4, 19-29.
25. Perkin, H. (1989). *The Rise of Professional Society: Britain since 1880*. London: Routledge.
26. Porat, M. & Rubin, M. (1977). *The Information Economy (9 volumes)*, Office of Telecommunications Special Publication 77-12. Washington D.C.: US Department of Commerce.
27. Steinfield, C. & Salvaggio J.L. Toward a Definition of the Information Society. In: *The Information Society: Economic, Social, and Structural Issues* (Ed. J.L. Salvaggio, Lawrence). Erlbaum, Hillsdale: NJ, 1989. Pp. 1-14.
28. Toffler, A. (1980). *The Third Wave*. London: Collins.
29. Urry, J. (1999). *Sociology beyond Societies: Mobilities for the Twenty-first Century*. London and New York: Routledge.
30. Webster, F. (2014). *Theories of the Information Society*. Fourth Edition. New York: Routledge.
31. Wellman, B. (2001). Physical Space and Cyberspace: The Rise of Personalised Networking?. *International Journal of Urban and Regional Research*. 25 (2), 227-252.

Sergii Balan,

*Candidate of Political Science, Senior Research Fellow,
V. M. Koretsky Institute of State and Law of
National Academy of Sciences of Ukraine*

Information Society as an Object of Multidisciplinary Research

The article explores the concept of information society as an object of multidisciplinary scientific analysis. Various definitions of the information society, proposed by scientists from various fields of knowledge: economics, sociology, philosophy, political sciences, etc., are analyzed. It is shown that the formation of the information society is directly related to the rapid spread of information and communication technologies in all spheres of life. The main scientific approaches to the study of this phenomenon (i.e., economic, cultural-civilizational, technological, sociological, and spatial) are systematized. It was found that the researchers considered the information society through the lens of analysis of changes in the structure of employment, consumption of information products, dissemination of information technologies, transformation of social interactions and organization of space under the influence of information networks.

Common features of the concept of information society in various scientific paradigms are revealed, in particular, recognition of the central role of information and knowledge as the basis of modern social relations. The decisive impact of technological achievements, especially information and communication technologies, on the formation of the information society and the transformation of economic, social and political processes is analyzed. It is shown that theoretical developments of the information society concept created the basis for further research of the information state, its functions, management mechanisms and state policy in the conditions of the information age. The conclusion is made about the need for further conceptualization of the information society in order to improve the scientific understanding of the functioning of the information state.

Keywords: *informational state, information society, transparency and accountability of state power, democracy, information and communications technologies, freedom of expression, information security, public policy, public administration, legal regulation, public authority, political institutions, institutional support.*

<https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series22.2024.35.03>

УДК 329.78:352.07

Наталія Кононенко,

кандидат політичних наук,

провідний науковий співробітник,

Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України,

ORCID 0000-0001-8397-2830; email: n.kononenko1509@gmail.com

ПАРТИСИПАТИВНІ ІНСТРУМЕНТИ ЛЕГІТИМАЦІЇ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Ця стаття досліджує поширеність інструментів партисипативної демократії в сучасній Україні як чинників формування нової національної політичної культури. У контексті повномасштабної війни ці практики стають ключовими запобіжниками розгортання кризи легітимності та радикалізації суспільства. Авторкою проаналізовано готовність до запровадження таких механізмів, як мирні демонстрації, петиції, громадські слухання, публічні консультації та громадські бюджети, спрямованих на залучення громадян до політичного процесу та зміцнення довіри до інституцій влади.

Війна змушує українське суспільство переосмислити значення демократії та активної участі громадян у формуванні державної політики. Стаття є спробою надати відповідь на питання, що потрібно зробити, щоб у повоєнній Україні мирні демонстрації стали символом єднання українців у боротьбі за права та свободи, а петиції – ефективним інструментом для впливу на рішення влади? Щоб громадські слухання та консультації забезпечували живий майданчик для обговорення нагальних питань та залучення різних верств населення до прийняття важливих рішень? Щоб публічні консультації були важливим елементом прозорості та відкритості державного управління? Авторка зазначає, що без активного залучення громадян до політичного процесу неможливо досягти стійкого демократичного розвитку та стабільності в країні. Стаття акцентує на необхідності комплексного підходу до реформування політичної системи України, який включає впровадження партисипативних механізмів, підвищення прозорості та підзвітності влади, а також активне залучення громадян до політичного процесу. Лише так можна забезпечити стійкий розвиток та демократичне майбутнє для України.

Ключові слова: *криза легітимності, правовий режим воєнного стану, політична інклюзія, партисипативна демократія, деліберативна демократія*

Вступ. Оцінка політичних процесів в українському суспільстві у 2023 р. – першій половині 2024 р. підводить нас до висновку, що час мобілізаційного консенсусу, коли мобілізація суспільства не потребувала аргументів, минув. Традиційно невисока довіра до КМУ, судів, ВРУ та повернення довіри до Президента на рівень 2021 р. свідчить про те, що ми маємо справу з початком нової хвилі кризи легітимності, розгортання якої неможливо нейтралізувати в умовах дії режиму воєнного стану в традиційний для демократій спосіб, шляхом виборів.

І хоча консолідаційні тренди зберігають досить високий потенціал серед українців, важко не помічати, що суспільство поступово поляризується через тривалу війну, дискомфорт від дуальності дій і риторики влади та відсутність виборів, як найбільш зрозумілого та неодноразово апробованого українцями інструменту впливу на політичний